

2. **Гантінгтон С. Ф.** Консерватизм як ідеологія / С. Ф. Гантінгтон // Консерватизм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2008. – С. 122–141.
3. **Градовский А. Д.** Что такое консерватизм / А. Д. Градовский // Градовский А. Д. Трудные годы (1876–1880) / А. Д. Градовский. – СПб., 1880. – С. 338–381.
4. **Дугин А. Г.** Обществоведение для граждан Новой России / А. Г. Дугин. – М., 2007.
5. **Дугин А. Г.** Четвертая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века / А. Г. Дугин. – СПб., 2009.

Надійшла до редколегії 28.12.2010

УДК 94(477.75)«19/20»

А. А. Тропіна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ В КРИМСЬКІЙ АСРР У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Подано стислий аналіз і характеристика фондів Державного архіву Російської федерації (м. Москва), у яких зберігаються джерела з історії політики коренізації, що проводилася радянською владою в Кримській АСРР на початку ХХ ст.

Ключові слова: національна політика, коренізація, Кримська АСРР, татаризація.

Дан краткий анализ и характеристика фондов Государственного архива Российской Федерации (г. Москва), в которых хранятся источники по истории политики коренизации, проводимой советской властью в Крымской АССР в начале ХХ в.

Ключевые слова: национальная политика, коренизация, Крымская АССР, татаризация.

In the article short-story description of features of different groups of writing sources is given on history of national policy of korenizatsiya, by the conducted Soviet Power in Crimea.

Key words: national policy, the korenizatsiya, the Crimea, tatarization.

Актуальність дослідження політики коренізації полягає, по-перше, в невіршених до сьогодні національних питаннях на пострадянському просторі. По-друге, національна політика татаризації, що проводилася в Кримській АСРР на початку ХХ ст., недостатньо вивчена у зв'язку із недоступністю упродовж тривалого періоду багатьох радянських архівних фондів, присвячених цій проблема-тиці.

«Архівна революція» початку 1990-х рр. відкрила дослідникам доступ до документів, які раніше мали статус таємних. Політична обстановка в країні сприяла тому, що відповідно до Указу Президента Російської Федерації від 23 червня 1992 р. з матеріалів, безпосередньо пов'язаних з характеристикою радянської політики, у тому числі й національної, було знято обмежувальні грифи. Доступ до раніше закритих архівних матеріалів прислужився додатковим поштовхом для дослідження національної проблематики в Кримській АСРР.

Радянський період дає величезну та різнопланову джерельну базу, яка вимагає детального вивчення й систематизації. При дослідженні національної політики радянської влади в Криму детально характеризувалися архівні фонди та документи Державного архіву Російської Федерації (далі ДАРФ) у м. Москва, в якому

збереглася значна кількість документів, які дають уявлення щодо мети, заходів і результатів політики коренізації в національних республіках СРСР.

При вивченні національного курсу татаризації було досліджено фонди державних органів радянської влади, до компетенції яких входило здійснення національної політики в національних республіках і автономіях. Далі дамо характеристику фондоутворювачів та інформаційного потенціалу відповідних фондів документів.

1. Фонд Р-1235 «Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (ВЦИК) (1917–1938)».

ВЦК обирався Всеросійськими з'їздами Рад і в період між їх скликаннями був вищою владою в РРФСР. ВЦК як орган влади розпочав свою діяльність 26 жовтня 1917 р. і припинив існування в червні 1938 р., у зв'язку із зміною системи найвищих органів державної влади РРФСР.

До компетенції ВЦК входило загальне керівництво державною (у тому числі й національною) політикою і народним господарством РСФРР. Він ухвалював законодавчі акти, займався адміністративно-територіальними змінами, затверджував народногосподарські плани і бюджет РСФРР, кодекси РСФРР і автономних республік, установлював податки, надавав зовнішні та внутрішні позики, вирішував питання зовнішньої політики та оборони радянських республік [15, с. 24].

2. Фонд Р-1318 «Народный комиссариат по делам национальностей РСФСР (Наркомнац РСФСР), представительство Наркомнаца РСФСР в договорных и автономных республиках и их правительства при Наркомнаце РСФСР (1917–1924 гг.)».

Наркомнац РСФРР був утворений 26 жовтня 1917 р. Декретом II Всеросійського з'їзду Рад для здійснення національної політики у сфері національно-державного будівництва Радянської республіки. До структури Наркомнаца РСФРР входили комісаріати та відділи з національних справ. Наприкінці 1918 р. були утворені вірменський, білоруський, литовський, єврейський, мусульманський, німецький, латиський, литовський, польський комісаріати, а також киргизький, вотський, чуваський, комі-зирянський, горців Кавказу, український (1918–1919), чехословацький, естонський, південнослов'янський відділи з національних справ. До завдань національних комісаріатів і відділів входило інформування органів радянської влади про нужди кожної національності та інформування національностей про всі заходи радянської влади. У структурі апарату Наркомнацу РСФРР були створені також столи: агітації та пропаганди, зв'язку національних комісаріатів, редакції, підготовки спільних декретів, зв'язку із закордоном, статистики, а також секретаріат і Управління справами Наркомнаца РСФРР, відділи навчальних закладів і товариств (1921–1922), відділ преси та інформації (1918–1923), діяла культосвітня комісія.

На місцях національні комісаріати і відділи Наркомнаца РРФСР мали мережу місцевих національних комісаріатів, відділів і секцій при місцевих радах. Після утворення автономій у РСФРР основним завданням Наркомнаца РРФСР став економічний, політичний і культурний розвиток народів Росії. Рада національностей була реорганізована у Велику колегію, при якій діяли постійна Президія і виконавчий орган – Мала колегія.

При Наркомнаці діяла низка наукових і культосвітніх установ: Університет трудящих Сходу, Інститут сходознавства, Всеросійська наукова асоціація сходознавства, видавалася газета «Життя національностей».

Наркомнац РСФРР був ліквідований 9 квітня 1924 р. постановою ВЦК у зв'язку з утворенням союзної держави, а його функції були передані ВЦК [15, с. 23].

3. Фонд Р-3316 «Центральный исполнительный комитет СССР (ЦИК СССР) (1922–1938 pp.)».

Найвищими органами державної влади в СРСР в 1922–1936 pp. були з'їзди Рад, а в періоді між з'їздами – ЦВК СРСР. Веденню найвищих органів підлягали всі державні питання загальносоюзного значення: оголошення війни й укладення миру, укладення і ратифікація міжнародних договорів, керівництво зовнішньою та внутрішньою торгівлею, організація й управління озброєними силами СРСР, затвердження державного бюджету та народно-господарських планів, установлення основ законодавства і спільних заходів у сфері національної політики, освіти і охорони здоров'я, рішення прикордонних та інших спорів між союзними республіками.

ЦВК СРСР, обраний на I з'їзді Рад СРСР у грудні 1922 р., був однопалатним. У липні 1923 р. III сесія ЦВК СРСР і скликання затвердила Положення про ЦВК СРСР, що вводило двопалатну конструкцію цього органу: Союзна Рада і Рада Національностей, що було закріплене Конституцією СРСР 1924 р. Обидві палати були рівноправними. Союзна Рада обиралася на з'їзді Рад і представників союзних республік пропорційно чисельності населення кожній. Представники Ради Національностей обиралися на з'їздах Рад союзних і автономних республік, автономних областей, а потім склад цієї палати затверджувався з'їздом Рад.

Із 1922 р. по 1935 р. відбулося 7 чергових з'їздів, а в 1936 р. – VIII Надзвичайний з'їзд Рад. Робота ЦВК СРСР мала сесійний характер. Чергові сесії повинні були скликатися три рази на рік, але фактично відбувалися рідше. Засідання Союзної Ради і Ради Національностей були спільними і пленарними. На спільних засіданнях палат голосування відбувалося окремо, на пленарних – спільно. На сесіях обиралися Голови ЦВК СРСР від кожної союзної республіки, що здійснювали колегіальне головування, а також секретар ЦВК СРСР. Для підготовки сесій і керівництва роботою палат Союзної Ради та Ради Національностей обирали свої Президії, з яких складалася спільна Президія ЦВК СРСР. Вона спостерігала за виконанням постанов з'їздів Рад і ЦВК СРСР і союзних Наркоматів, з одного боку, і ЦВК союзних республік і їхніх Президій – з іншого; розглядала питання національного та радянського будівництва, здійснюючи керівництво низкою наукових і навчальних закладів.

Фонд Центрального виконавчого комітету містить: стенограми і протоколи засідань Комісій ЦВК СРСР по розробці Конституції СРСР (1923; 1936 pp.), Положень про ЦВК СРСР (1923), законодавчих положень автономних республік (1922–1936 pp.); документи комісій Ради Національностей; діаграми про участь жінок у діяльності з'їздів Рад за 1924–1927 pp. [15, с. 1].

Архівна база документальних джерел ДАРФ, що містять необхідну інформацію про національну політику СРСР, досить різноманітна та включає декілька видів документальних джерел: постанови [9], проекти [11], протоколи [2], доповіді [3], резолюції [13], звіти [7], виробничі плани [12], статистичні відомості [1], пояснювальні записки [6] та ін. Виявлені документи дозволяють розкрити історію національних меншин, що проживали в Кримській АРСР на початку XX ст. і дослідити зміни в їхньому соціальному та культурному становищі при впровадженні радянським керівництвом національного курсу політики татаризації.

Цей курс національної політики сприяв активному розвитку культур національних меншин і переходу представників багатьох національностей, які проживали у Кримській АРСР, на бік більшовиків. Перспективи розвитку Союзу РСР як єдиної багатонаціональної держави вимагали дотримання конституційного принципу рівності націй, усунення перешкод на шляху до інтернаціоналізації суспільства. Пільги і переваги, надані раніше окремим народам для забезпечення темпів їх розвитку, дозволили в досить короткі терміни забезпечити реалізацію завдання

в досягненні фактичної рівності націй. Отже, політика коренізації була для більшовицького керівництва лише вимушеним заходом, одним із засобів зміцнення влади, а не метою діяльності.

Започаткована XII з'їздом РКП(б) політика коренізації була однією з цікавих сторінок в історії багатонаціонального радянського суспільства 1920–1930-х рр. Вона була спрямована на забезпечення державних, партійних і суспільних установ достатньою кількістю ідейно відданих представників корінного населення і використання його рідної мови в цих закладах. Важливою складовою частиною коренізації було сприяння владних структур в організації національних шкіл, вищих навчальних та культурних закладів, а також видання періодики та книг мовами корінних національностей відповідних регіонів.

Тому на окрему увагу заслуговують архівні матеріали, що розглядають заходи політики коренізації з культосвітньої роботи у Кримській АСРР, де ця політика набула форми татаризації (тобто переважного обслуговування радянською владою татарської національності). Шкільна справа і загальна культурно-освітня робота серед татар перебувала у зародковому стані. У республіці бракувало татарських шкіл, підготовлених національних кадрів, підручників, національної літератури та преси. Створювалося обмаль спеціалізованих татарських хат-читалень і бібліотек. Отже, незважаючи на проголошення радянською владою активної культурної і пропагандистської роботи серед нацменшин, впроваджувалася вона неквапливо [11].

Центральною проблемою національної політики в цілому для кримської влади надалі залишалася татаризація управлінського апарату, тепер уже не лише на місцях, а й у центрі республіки. Цей захід розглядався як один із головних політичних засобів залучення мас національних околиць країни до лав радянської влади, зміцнення спілки робітничого класу та селянства. Робітники розмовляли тоді переважно російською мовою, селяни – національними. Політика коренізації ставила завданням подолати мовний бар'єр між селянством, що складало тут більшість населення республік, і робітничим класом, всіма органами радянської влади, наблизити їх до селян, зробити їх доступнішими для народу [8].

Слід зауважити, що політика коренізації в Криму втілювалася в житті з великими утрудненнями, багатьма представниками національних меншин оцінювалася негативно внаслідок брутальних помилок і волюнтаристських перегинів. Татарське населення в асигнуваннях на культурні заходи та представництво в органах влади, самоврядування та громадських організацій зазвичай отримувало більшу питому вагу порівняно з представниками інших національностей. Наприклад, на посаду голови Кримського ЦВК і голови РНК Криму як правило обирали осіб з кримських татар. Наприклад, у 1921 р. у складі сільрад з 1485 депутатів росіян і українців було 519, татар – 535 та ін. [8]. Надалі такі неоднозначні заходи поглиблювали національні протиріччя в Кримській АСРР.

Вивчаючи архівні документи радянської влади з національної політики, часто можна зустріти факти коренізації, що свідчать про штучне прискорення курсу не у зв'язку з національними пріоритетами, а задля гонитви за кількісними показниками у звітах місцевих кримських установ центральному радянському керівництву. Кадри, яких висували на посади з нацменшин, не були професійно підготовлені, що невдовзі спричиняло їхнє звільнення або переміщення на іншу посаду. Тому в документації спостерігається активна біжучість національних кадрів у промисловості та на виробництві. Наведені у документах статистичні показники стосовно коренізації радянського апарату викликають небезпідставні підозри щодо достовірності даних [4–7; 14].

Уважне вивчення, зовнішня та внутрішня критика архівних документів дозволяє дійти висновку, що до основи національної політики у Криму була покла-

дена практика татаризації органів влади і управління, що була різновидом політики коренізації, проголошеної XII з'їздом РКП(б). Політика татаризації ставила за мету піднесення культурного і політичного рівня найчисленнішого і воднораз найвідсталішого за багатьма показниками представника корінних народів півострова – кримських татар, залучення їх до громадського життя і здобуття підтримки кримського населення.

У цьому плані було досягнуто певних результатів. Але в цілому політика татаризації була суперечливою і не відповідала інтересам представників інших народів, що проживали в Криму. Адже до корінного населення на той час належали й представники інших народів – кримських греків, караїмів, кримчаків та ін. Політика татаризації здійснювалася адміністративно-бюрократичними методами та наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. продемонструвала свою неефективність, породивши низку нерозв'язаних проблем у сфері міжнаціональних відносин у Криму.

Бібліографічні посилання

1. Данные о населении автономных республик и областей по национальностям (Данные о населении по переписи 1920 г.) // Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. Р-3316, оп. 17, д. 687: ЦИК Союза ССР Секретариат Президиума. Дело об урегулировании взаимоотношений русского населения с коренным населением в автономных республиках и областях РСФСР. 31 декабря 1924 – 9 августа 1927 г. – Л. 149–150.

2. Доклад о Крымской АССР // ГАРФ. – Ф. Р-1235, оп. 30, д. 69: Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (ВЦИК). ВЦИК XV Созыва. Стенограмма 10 пленарного заседания IV Сессии ВЦИК XV Созыва от 24/XVII-1933. Прения и заключительное слово по докладу о советском хозяйственном и культурном строительстве Крымской АССР. Доклад о дорожном строительстве. Начато 24 декабря 1933. – Л. 180–333.

3. Доклад о Крымской АССР // ГАРФ. – Ф. Р-1235, оп. 30, д. 85: Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (ВЦИК). ВЦИК – XV созыва. Стенограммы 6–13 пленарных заседаний IV Сессии ВЦИК XV Созыва с 22. XII по 26. XII 1933. Прения и заключительное слово по докладам о государственном бюджете РСФСР на 1934 г. Доклад о советском, хозяйственном и культурном строительстве Северного края и Крымской АССР. Прения и предложения по докладам. Доклад о дорожном строительстве и прения. Доклад об утверждении указаний и постановлений и дополнений и изменений кодексов РСФСР, принятых Президиумом ВЦИК между Сессиями. Утверждения постановлений, разработанных комиссиями по докладам. 22 декабря 1933 – 26 декабря 1930. – Л. 180–333.

4. Докладная записка. Коренизация соваппарата и осуществления мероприятий национальной политики Крымской АССР // ГАРФ. – Ф. Р-1235, оп. 123, д. 438: Всероссийский Центральный исполнительный Комитет советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (ВЦИК). Отдел Национальностей. Дело о проведении работ по переводению делопроизводства на местные языки и привлечению национальных кадров в местные органы советской власти Крымской АССР. 6 июля 1928 – 16 августа 1932 г. – Л. 64–100.

5. Краткий отчет. О деятельности представительства Наркомнаца в Крыму за второй период работы. То есть с 1-го июля по 1-ое октября 1921 г. // ГАРФ. – Ф. Р-1318, оп. 1, д. 173: Народный комиссариат по делам национальностей (Наркомнац). Управление делами. Общий отдел. Отчет и доклад Крымского и Карельского представительств Наркомнаца о их деятельности, о земельном движении в Крыму. Бюллетени Всекарельского съезда советов 12 июля 1921 – 16 октября 1923. – Л. 16–35.

6. Объяснительная записка. К смете расходов на переподготовку советских работников из местных национальностей Крыма по госбюджету 1926–27 гг. по линии Наркомпроса Крыма // ГАРФ. – Ф. Р-1235, оп. 121, д. 387: Всероссийский Центральный исполнительный Комитет советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов

(ВЦИК). Отдел Национальностей. Дело об отпуске средств на подготовку национальных кадров для работы в органах советской власти Крымской АССР. 28 июня 1926 – 12 августа 1926 г. – Л. 3.

7. Отчет о деятельности Крымского Представительства Наркомнаца по всем вопросам народной жизни национальных меньшинств Крыма // ГАРФ. – Ф. Р-1318, оп. 1, д. 173: Народный комиссариат по делам национальностей (Наркомнац). Управление делами. Общий отдел. Отчет и доклад Крымского и Карельского представительств Наркомнаца о их деятельности, о земельном движении в Крыму. Бюллетени Всекарельского съезда советов 12 июля 1921 – 16 октября 1923 г. – Л. 13–15.

8. Переписка с Представительством Крымской Республики // ГАРФ. – Ф. Р-1235, оп. 119, д. 78: Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (ВЦИК). Отдел национальностей. 24 декабря 1924 г. – 22 декабря 1925 г. – Л. 120–125.

9. Постановление Центрального исполнительного комитета и Совета народных комиссаров СССР «О языках, употребляемых в сношениях государственных учреждений Союза СССР и предприятий общесоюзного значения, а также государственных учреждений и предприятий союзных республик, находящихся на территории других союзных республик» // Ф. Р-3316, оп. 18, д. 45: ЦИК Союза ССР Секретариат Президиума. Дело о применении местных языков в филиалах общесоюзных учреждений. 1925 г. – Л. 156–155.

10. Постановление Центрального исполнительного комитета и Совета народных комиссаров СССР. О языках, употребляемых в сношениях государственных учреждений Союза СССР и предприятий общесоюзного значения, а так же государственных учреждений и предприятий союзных республик, находящихся на территории других союзных республик. От 27. VIII.29 г. // ГАРФ. – Ф. Р-3316, оп. 18, д. 45: ЦИК Союза ССР Секретариат Президиума. Дело о применении местных языков в филиалах общесоюзных учреждений. 1929 г. – Л. 55–156.

11. Проект «Об институте по изучению национального вопроса при Совете Национальностей ЦИК Союза ССР» // ГАРФ. – Ф. Р-3316, оп. 18, д. 45: ЦИК Союза ССР Секретариат Президиума. Дело о применении местных языков в филиалах общесоюзных учреждений. 1929 г. – Л. 73–74.

12. Производственный план Крымсовнаркома на издание учебников, учебных пособий и руководства на татарском языке в 1925/26 учебном году по всем разделам работы наркомпроса, как-то: Соцвосу, Профобру и политпросвету вместе со сметой расходов на издание // ГАРФ. – Ф. Р-1235, оп. 120, д. 192: Всероссийский Центральный исполнительный Комитет советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (ВЦИК). Отдел Национальностей. Дело о проведении культурно-просветительной работы среди национальностей Крыма. 14 сентября 1925 – 5 декабря 1925 г. – Л. 13–14.

13. Резолюция к докладу КрымЦика // ГАРФ. – Ф. Р-1235, оп. 123, д. 435: Всероссийский Центральный исполнительный Комитет советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов (ВЦИК). Отдел Национальностей. Дело по обследованию состояния работы похозяйственного, советского и культурного строительства в Крымской АССР. 22 июня 1928 – 23 октября 1930 г. – Л. 187–188.

14. Тезисы по докладу т. А. В. Луначарского «Об итогах культурного строительства Союза ССР за 10 лет» // ГАРФ. – Ф. Р-3316, оп. 4, д. 98: ЦИК Союза ССР II-я Сессия IV-го Созыва. Протоколы и материалы комиссий: а) по докладу т. Луначарского «Об итогах культурного строительства Союза ССР за 10 лет»; б) по докладу т. Куйбышева «Об итогах хозяйственного строительства за 10 лет и основных перспективах народного хозяйства СССР». 19 октября 1927 – 19 октября 1927 г. – Л. 46–48.

15. Фонды Государственного архива Российской Федерации по истории РСФСР : путеводитель / отв. ред. С. В. Мироненко. – М., 1996.

Надійшла до редколегії 22.11.2010